

דישאו ויתנו ויטענו טענותיהם, וכל זה אינו רק מה ששמו חז"ל, מה שיש לטעון בבריאת אדם, מן התנהגותו לטוב או לרע על פי נטיותיו אשר בו, והחכמים עושים זה כעין מליצת השיר, ומה המין מה שמצינו בבראשית רבה מובא ג"כ במורה פ"ה לשני הארץ צעקה על רוע מזלה, אני והם נבראנו כאחד העליונים חיים ותחתונים מתים, וכיון שהתחתונים מתים איך צעקה על רוע מזלה, ע"כ כי חז"ל אמרו שהארץ אלו היה לה פה היתה יכולה לטעון כך, וע' מורה פכ"ט לשני:

וכן מה שספרו חז"ל מפסקי אנשי סדום וטענותיהם (סנהדרין ק"ט ע"ב), וטענות קורח וכת שלו נגד משה, (שם ק"י ע"א) וטענות סנחריב עם בעלי צבא שלו (שם שם) וכל הענין מן דוד וישיבי בנוב (סנהדרין צ"ה ע"א) וטענות נבוכדנצר ספרא דמרוך בלאדן עם מרוך וכן דברי נבוכדנצר (שם צ"ו ע"ב), וכן כל דברי המן ואחשוורוש וענין שטנה שלו (מגילה פרק א'), אם גרצה לפרשם כפשוטם שהיו מקובל לאבותינו כך, נובל לפרש כמ"ש למעלה פרק ח"י, אכן יש לפרש גם כן שהיו דרך מליצת השיר, וכדרך משל אשר נהוג אצלם, להסביר כל מה שהיה כל אחד יכול לטעון לפי מעמדו ומצבו, ולהשיב בהצדיק פעולתו, וזה הדרך נאות להבין ענין מה להעם, ולטעת על לבם תוכחת מוסר ויראת ד', שיקחו מקרה אחת אשר קרה, ויצילו אותם לדוגמא עם כל הסברות האפשרות, להצדיק או להתעיב, איזהו מדות נכונות, או בלתי נכונות, והתופש בעין פקוזה וחודרת ימצא הרבה מאמרי חז"ל הולכים על דרך זה ולא באתי רק לעורר על המעיין:

פרק שלשים

עוד נתנו לנו חז"ל כלל גדול (חולין צ' ע"ב) דברי חכמים גוזמא וע' ג"כ (עירובין י' ע"א) וסימנך מתניתא גוזמא, וע' ג"כ ריש עירובין בשלמא בר קפרא גוזמא, והביאו חז"ל בחולין

המתחדשים דרך הויכוח כאלו נתחייב הענין כך מצד הכרח הטענה, עד שתמצא לחז"ל משתמשים כן אף בבריאת הנבראים אשר בראם השי"ת מרצונם וחפצם, כאמרם ז"ל כל מעשה בראשית לדעתם נבראו (ר"ה ל"א ע"א), ומן הנמנע להיות הנברא מן אפס מוחלט מסכים על דבר קודם הבראו וצאתו מן הכח אל הפועל, ואיך יברא לדעתו קודם היותו לו מציאות בכת, וכל שכן בפועל ואמרו חז"ל (חולין ס' ב') אמרה לבנה אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, א"ל הקב"ה לכו ומעטי את עצמך, וכדומה במקומות הרבה, וזה כלו אינו רק דרך הרחבת משל, לכוונות ידועות מועילות הרבה, ומישרות אל אמיתת אמונה בחידוש העולם והשגחה, ולסיבות אחרות רבות התועלת, וכאן היתה בויכוח החסיד ר' פנחס בן יאיר עם נהר גינאי, לפרסם לנו שהמתחייב לאדם ומכל שכן להחסידים להיות נמנעים להוציא דברים הטבעיים מגדרם לפלא, כי אם לצורך גדול ולצורך מצוה הצריכה בשעתה עם היות להם ממשלה מצד הנפש לפעול בפלא עכ"ל הרשב"א:

ומזה המין המה הרבה טענות בדברי חז"ל, אשר טענו דוממים, או אילנות, או בעלי חיים בלתי מדברים, עם בני אדם, כמו מאמר ר' לקיש (סנהדרין ק"ח ע"ב) תשובה ניצחת השיבה עורב לנח רבך שונאני, ואתה שונאני, וכן מצינו דאמרה יונה יהא מזונתי מרורים כזית ביד ד' (עירובין ט"ב ע"ב), וכן טענות האותיות עם הקב"ה כמו דאמרינן בירושלמי פ"ב דסנהדרין תני ר' הושיעא עלה יו"ד ונשתטח לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים עקרתני מן הצדקת הזאת, ועוד שם אמרו עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב"ה ע"ש, וכן מצינו הרבה פעמים אמרה מדת הדין לפני הקב"ה, עיין ירושלמי שם, עוד מצינו אמרה רוח פסקנית לפני הקב"ה (סנהדרין מ"ד ע"ב), ובמדרש פ"ה, חסד אמר יברא, אמת אמר אל יברא, צדק אמר יברא שלום אמר אל יברא, וכן מה שאמרו בירושלמי פ"ב דמכות שאלו לחכמה חוטא מה עונשו, והנה חסד, ואמת, וחכמה, אינם רק תוארים ומדות, ואיך יתכן

מה שספרו (בכורות נ"ה ע"ב) מביצת בר יוכני שטבעה ששים כרכים, וכן מה שאמרו (ב"מ פ"ד ע"ב) הוי מייכי סמ"ך נמטי, סמ"ך ספונאי, סמ"ך ארנקי, וכן מ"ש (ב"מ פ"ה ע"ב) מחייה לאליהו סמ"ך פולסא דנורא, וכן הוא (חגיגה ט"ז ע"א) וכן מצינו (מגילה ז' ע"ב) קריבי לוי שתין צעי דשתין מיני קדירה, ואכלו בהו שתין פליגי ע"ש:

עוד נהגו לתפוס מנין תליסר ולא דוקא. עיין רש"י (חולין צ"ה ע"ב) שדר לוי תליסר גמלי ספק טרפות, ועי' רש"י (שבת קי"ט ע"א) ד"ה וזבנין בתליסר עיליתא דדינרי, כ' רש"י שם וגוזמא בעלמא היא, וכן בכ"מ דנקט תליסר, כגון תליסר גמלי ספק טרפות, וכן תליסר טבחי דלעיל ע"ש, ומה המין הוא גם כן מ"ש (שבת קל"ה ע"א) אהדרי על תליסר מהולאי עד דשוויי כרות שפכה, וכן מה שספרו (חגיגה ט"ז ע"ב) דאלישע אחר שדר לינוקא לתליסר כנישתא, וכן אמרו (שבת ק"י ע"א) תליסר חמרי חירותא: ועוד התעוררו המפורשי' דדרך הש"ס לנקוט ג' פרסי לגוזמא, כמו (מגילה י"ד ע"ב) מלמד שהלך לאורה ג' פרסי, דלא דוקא, וכן בריש פרק הרואה בעוג מלך הבשן שעקר טורא מן ג' פרסי, וכן רהט ג' פרסי בחלא (כתובות ס' ע"ב) וכן רהט ג' פרסי באגמא (סוכה נ"ב ע"א) ועי' (שבת צ"ד ע"א) וכן (יומא כ' ע"ב) וכבר האריך בזה הרב בעל מאור עינים, ועוד ראיתי כי התעוררו בזמנינו איזהו משכילים לפרט כל המספרים בלשון חז"ל, אשר לא דוקא נאמרו, לכן לא רציתי להאריך, כי אין זה מגמת חיבורי לפרט כל המקומות, רק באתי לעורר על דרך חז"ל בדרכי התלמוד, והדורש והמביז יבין מדעתו יותר מן מה שכתב כאן:

עוד ראיתי לעורר בפרק זה על הרבה מקראות בכתבי קודש, אשר נעתקו בלשון חז"ל בשינוי מן מה שנמצאו אצלנו ע"פ המסורה, כמו שהתעוררו התוס' (שבת קכ"ה ע"א) ונתן הכסף וקם, דרך הש"ס לקצר לשון המקרא, כמו (עירובין ס"ה ע"א) בצר אל יורה, וכן (ברכות נ"ה ע"ב) שנאמר כל

מן שלשה מקומות אשר דברו חז"ל בהפלגה במספר שלש מאות, ומה המין הוא מה שזכרו חז"ל (בכורות נ"ד ב') מביצת בר יוכני, ששברה ג' מאות ארזים, וכן מה שאמרו (יבמות ט"ז ע"ב) שיש לו ג' מאות הלכות בצרת הבת, וכן ספרו מדואג האדומי שהיה לו ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר (סנהדרין ק"ו ע"ב) ורי אליעזר בן הורקנוס אמר בשעת מיתתו שיש לו ג' מאות הלכות בנטיעת קישואים (סנהדרין ס"ח ע"א) ואמרו על ר' יוחנן בן נרבאי שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין (פסחים נ"ז ע"א) ועי' רשב"ם (פסחים קי"ט ע"א) ד"ה משאוי שלש מאות פרדות לבנות וכ' רשב"ם לאו דוקא וכן כל שלש מאות שבש"ס ע"ש, וכן מצינו ג' מאות כודנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא, שדר גבוכדנצר לנבזוראדן (סנהדרין צ"ו ע"ב), ועי' הגהות מהר"י ברלין שרמו שמה, לעיין בדברי רשב"ם פסחים אלו, ועי' (גיטין ס"ח ע"א) ג' מאות מיני שידין היו בשיחים, ועי' (כתובות קי"א ב') ובצרתי ג' מאות אשכולות ליום, ועי' מאור עינים פרק עשרים, שהביא עוד מהך דג' מאות משלות שועלים (סנהדרין ל"ח ע"א) ומהך דג' מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (תמורה ט"ז ע"א) וכן מצינו ג' מאות גרבי יין (שבת י"ג ב') ועפ"ז ל"ק קוי התוס' (סוטה ל"ד ע"א) ד"ה יותר מן שלש מאות מיל ולק"מ משום דלא דוקא הוא כמו כל שלש מאות שבש"ס: וכן דרך הש"ס לתפוס מנין ששים בהפלגה כמו שכתבו התוס' (כ"כ צ"ב ע"ב) ד"ה שתין רהיטין רהיט דאורחא דגמרא בהכי, כמו בסמוך שתין תוכלא מטי לככא דקל חבר' שמע ולא אכל, ועי' (חולין נ"ה ע"ב) שתין מני דפרזלא תלי לוי בקורנסא עכ"ל, והגאון מהר"י ברלין רמז לעיין רש"י (שבת צ' ע"ב) ד"ה שתין גושפנקא דכתב רש"י דלאו דוקא, ועי' מהרש"א חידושי אגדות לש"ס (ברכות נ"ז ב') על מה שאמרו שבת אחד מששים בעולם הבא, שינה אחד מששים במיתה, וכ' מהרש"א דששים לאו דוקא, כמ"ש התוס' ב"ק ע"ש, ומה המין

רק מה שהיו נצרך לענינם, ולפעמים צרפו המאוחר והמוקדם ועשו מזה ענין שהמכוון אחד, וכמו שכינו זאת למקרא, ואמרו שנאמר כל החלומות הולכים אחר הפה, וכן הוא בש"ס (ב"ק פ"א ע"ב) עליו הכתיב אומר מהיות טוב אל תקרא רע, ומקשה הש"ס ומי כתיב כה"ג, ומשני משום שנאמר אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך, וע' (ב"מ ק"ו) עובר משום כל תשעה אע"ג דלא נמצא כן במקרא דרכם לקצר, ולהביט רק על הכוונה, משום שני אל תאמר לריעד לך ושוב ומחר אתן ע"ש:

פרק אחד ושלשים

מעניני המזיקין, ועין הרע, ורוח רעה, אשר בא מזה בש"ס, בלי ספק צריכין לקחת הדברים כפשטם, ואין לסבור בהם סברו ולפרש בענין רחוק, אחר שפשטות הדברים מורים שהאמינו במציאותם, וספרו מהם טבעם וגדרם והלובם, ע' (תגיגה ט"ז ע"א) ו' דברים נאמרו במזיקים שלשה כמלאכים ושלשה כבני אדם, והמשנה באבות אומרת גם כן המזיקין בערב שבת בין השמשות נבראו, וכן האמינו במציאותם כל יושבי מזרח ומערב במשך זמן תנאים ואמוראים, וכן בכישוף ובלחשים, ואם אמנם הרמב"ם ז"ל בפ"י המשניות פ"ג דע"ז במשנה שאלו את הזקנים ברומי, וכן בה' עכ"ס ס"פ י"א דעת אחרת עמו, בכל זאת סתם לשון הבריות והתלמוד במקומות רבות אין לפרש כלל בדרך משל וחיידה, רק דברים ככתבם, אכן על זה יש להתעורר כי יש הבדל גדול בין הבבלים, לחכמי ארץ ישראל, אף על פי ששניהם האמינו במציאותם, ומספרים לנו איך דברו עמהם, ואיך פעלו לפעמים ענינים נפלאים, כמו בהך דירושלמי תרומות, בקיסר דיקלאטינוס איך חממו הדמוסיות, וע' מדרש רבה פ' בראשית ופ' תולדות, אבל לא האריכו לשון כל כך כמו בבבלי, כי שם

החלומות הולכים אחר הפה, וע' תוס' (עירובין ב' ע"א) אל פתח אולם הבית, ופסוק זה אינו בשום מקום ע"ש, וביותר תראה (ברכות ס"א ע"ב עירובין ח"י ע"ב) - הדעתיקן איזה תיבות, אלא מעתה וילך אלקנה אחר אשתו, ורש"י הוסיף שם ואלקנה נביא היה, ובאמת לא נמצא פסוק זה בשום מקום, כמו שהתעוררו הרש"ל והמהרש"א, וכן פסוק וילך יהושוע בתוך העמק אשר נעתק (מגילה ג' ע"א) לא נמצא בשום מקום כאשר התעוררו התוס', וע' (זבחים קי"ט ע"ב) אלא מנחת ארון דכתיב ויהי כנוח הארון, וכ' רש"י חפשתי ולא מצאתי, וע' רש"י (זבחים ק"ח ע"ב) אמר קרא ולו תאנית שלה, וכ' רש"י חפשתי ולא מצאתי, וע' תוס' (שבת נ"ה ע"ב) ד"ה מעבירים כתב רש"י דהש"ס חולק לפעמים על המסורה כמו שדרשו בירושלמי פ"ק דסוטה, על שמשון דשפט ארבעים שנה, ואצלנו לא נמצא זה רק מבואר במקרא דשפט עשרים שנה, וע' תשובת הרשב"א סי' פ"ח, על מה שאמרו בש"ס (סוטה י' ע"א) זכור לי עשרים ושתים שנה, ששפסתי את ישראל ע"ש, וע' בספר יד מלאכי סי' רפ"ג, דהאריך מה דנמצא אצלנו בברייתא דשנו חכמים, לי הכסף ולי הזהב אמר ד' צבאות, ועל פי המסורה כתיב נאום ד' צבאות, ושם העתיק דברי הריטב"א כתב יד בחידושי לבבא בתרא על הא דאמרו (ב"ב קכ"ג ע"ב) דכתיב ובני מנשה חפר וישעני, ובד"ה לא נמצא רק אלה ראשי בית אבותם ועפר וישעני, וכתב שדרך הש"ס לשנות בפסוקים ופעמים שמוסיף, כמו (תענית כ"ט ע"ב) לתת להם אחרית ותקוה ובמקרא נאמר לתת לכם אחרית ותקוה (באמת בש"ס שלפנינו נאמר לנכון לתת לכם) וע' בספר ב"י מענה ה' שהעתיק זה מן הרמב"ן וע"ש, שהתעורר עוד מהרבה מקומות שהעתיקו חז"ל לשון המקרא שלא כהוגן והראה עוד (שבועות ל"ה ע"ב) מעתיק הש"ס מקרא ופנתם בן אלעזר בן אהרן הכהן, ובמקרא לא נאמר הכהן, וכן העתיקו בגמרא (מו"ק ה' ע"א) ערלי לב וערלי בשר לא יבא אל מקדשי לשרתני, ובקרא ליתא תיבת לשרתני, וכלל הדבר דחז"ל לא הצריכו להעתיק הדברים ככתבם וכלשונם,